

RECENZE

PhDr. Jan Váně, Ph.D.: *Proměny spravedlnosti. Pokus o typologii.*

Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2007, 174 stran

ISBN 978 80-7383-053-6

Dana Zapletalová*

PhDr. Jan Váně, Ph.D. vyučuje na katedře sociologie Fakulty Filozofické ZČU v Plzni. Ve svých publikacích se věnuje problematice sociální spravedlnosti a politické filozofii v moderních a postmoderních teoriích. Základem knihy *Proměny spravedlnosti* je autorova disertační práce, kterou modifikoval věcnými poznámkami v kontextu s oponentskými připomínkami.

Vlastní text knihy je členěn do pěti kapitol včetně úvodu a závěru, jednotlivé kapitoly jsou pak členěny do dalších podkapitol v souvislosti s šíří a hloubkou předmětné problematiky. Struktura členění textu má tři úrovně. V závěru knihy je uveden velmi rozsáhlý seznam použitých pramenů a literatury (četné odkazy na tyto zdroje jsou přímo ve vlastním textu) a rovněž jmenný rejstřík, který zde má zajisté své opodstatnění, protože v textu knihy se setkáváme s velmi rozsáhlým počtem osobností, jejichž názory a teoriemi se autor zabývá.

Spravedlnost je fenomén, který je věcným tématem diskusí, vědeckého bádání, pokusů o vypracování všeobecně uznávaných principů a pokusů o vytvoření základní teorie spravedlnosti. Autor, jak sám uvádí, se pokusil o vlastní typologii spravedlnosti, tedy pokusil se vytvořit dílo, ve kterém provádí třídění teorií a principů spravedlnosti na typy, vyhledává antagonistické rozdíly či naopak shody v jednotlivých ideologiích spravedlnosti, zabývá se jejich vzájemnými vztahy a souvislostmi.

Jak sám autor poznamenává, „žádná kultura ani žádná epocha se nechce a snad ani nemůže dobrovolně zřít snahy o uchopení spravedlnosti. Nepřekvapí proto, uvažuje-li se o spravedlnosti jako o možné antropologické konstantě, avšak jejímu definitivnímu určení brání neutuchající spor o stanovení principů a relevantních kritérií spravedlnosti.“ (str. 11)

Snad právě proto, že neexistuje jediná teorie spravedlnosti, která by nevyvolávala alespoň dílčí pochybnosti, podává autor ve své knize ucelenou deskripci vývoje teorií spravedlnosti, vybírá ty nejvýznamnější autory teorií, přičemž provádí shrnutí jimi uznávaných principů a jejich zdůvodnění. Ty následně

podrobuje komparaci s ostatními uváděnými autory a jejich teoriemi. Každou teorii a metodu doplňuje rovněž vlastními kritickými poznámkami a upozorňuje na případné nezodpovězené otázky, mezery, a naopak zdůrazňuje největší přínosy jednotlivých teorií a jejich autorů pro následný a rovněž současný náhled na spravedlnost.

Nejrozsáhlejší třetí kapitola knihy nazvaná *Teorie spravedlnosti a principy ospravedlnění v dějinných etapách* je věnována popisu geneze teorií spravedlnosti, přičemž konkrétně se zabývá již egyptským a izraelským (respektive hebrejským) pojetím mravních principů, se kterými je spojeno chápání spravedlnosti. Pro obojí pojetí je typické, že je spjato s božstvem.

Následuje antické (tedy i metafyzické) pojetí spravedlnosti, které je pro tuto epochu typické. Autor věnuje pozornost nejvýznamnějším představitelům antických teorií spravedlnosti, ke kterým patří především Platón a Aristoteles, k nimž se neustále vrací i pozdější myslitelé a autoři teorií v období středověku i novověku. Středověké postoje ke spravedlnosti rozděluje autor do dvou fází, z nichž první je představována Augustinem a druhá pak „znovuobjevením“ Aristotela. Nejvýznamnějším představitelem druhé fáze je Tomáš Akvinský.

Novověk je charakteristický především vnímáním spravedlnosti v kontextu s právem, zákonem, případně i Boží mocí. Hlavními představiteli teorií spravedlnosti jsou zejména Hobbes, Lock a Kant, dále Machiavelli, Spinoza, Pufendorf.

V části věnované moderní společnosti upozorňuje autor na vzrůstající odmítání spravedlnosti jako normativního jevu a také na rostoucí význam filozofie dějin. Významným myslitelem a novátorem tohoto období je Hegel, který se především pokouší o jednotný výklad světa a o spravedlnost se zmiňuje jen nahodile a označuje ji jako „morální vlastnost individua“. Odlišný postoj zaujímají utilitaristé, jejichž hlavním představitelem je Jeremy Bentham. Utilitaristé jsou přesvědčeni, že kritéria spravedlnosti podléhají principu všeobecného maximálního užitku a štěstí, spravedlnost se stává

„pouhým“ nástrojem pro vytvoření institucí. Marxovo pojetí spravedlnosti je konkrétní filozofií dějin, Nietzsche především odmítá pojetí viny, se kterou je spojen pocit provinilosti a špatného svědomí, což je podle něj proti lidské přirozenosti. Autor konstatuje, že Nietzscheův koncept platí jen pro úzký okruh silných individuí.

Představitelem pozitivizmu je Kelsen, který se ve svých úvahách primárně věnuje funkci práva.

V kapitolách věnovaných dvacátému století se snaží autor postihnout spor o teorii spravedlnosti, který se stává hlavní doménou konfrontace mezi liberalisty a komunitaristy. Představitelem liberalistů je Rawls, který provedl redefinici Kanta, liberalismus se však vyskytuje v řadě modifikací. Dalšími významnými představiteli jsou Nozick a Dworkin. Představiteli komunitaristů jsou Sandel, MacIntyre, Walter či Taylor.

Autor v díle dále přibližuje i další koncepty teorií spravedlnosti dvacátého a jednadvacátého století.

V kapitole čtvrté nazvané *Spravedlnost a její predikáty – o co se vede nejčastější spor* poukazuje autor na hlavní podstatu sporů o legitimitu teorií spravedlnosti. Dochází k závěru, že konfliktní zóny jednotlivých teorií jsou právě ty principy, které jsou rozdílné u představitelů různých teorií. Mimo jiné tvrdí, že „maximální pozornost by se měla proto upírat k tomu, jaký je případný vztah mezi etickými, právními, sociálními normami daného společenství a jeho vědeckými pravdami včetně otázek po tom, jaké důsledky plynou z postulovaných norem spravedlnosti a jak se to projevuje na mocenských poměrech“ (str. 125-126). V následujících podkapitolách popisuje a řeší jednotlivé principy a konflikty mezi nimi, které vyplývají z různých teorií.

V závěru autor zdůvodňuje premisy, které ho přivedly k vlastní typologii spravedlnosti. Mimo jiné předkládá tezi, že sociální realita zachycuje přesněji to, čím je koncept spravedlnosti ospravedlněn lépe, nežli kombinace „metafyzicko-kvazináboženských“ postupů. Sociální realita totiž podle autora odráží podmínky života, které jsou lidskému subjektu známy a s nimiž umí či se snaží nějakým způsobem nakládat (str. 163-164).

Kniha *Proměny Spravedlnosti* je nepochybně velmi zajímavým dílem, které lze doporučit všem čtenářům, především odborníkům a studentům z oborů filozofie, práva, ale i dalším, kteří se snaží nalézt odpovědi na otázky spjaté s představami a pojetím spravedlnosti. Jde o dílo, které čtenáři nabízí koncentrovaný pohled na vývoj a současný stav teorií a principů spravedlnosti včetně vlastního návrhu autora na řešení konceptu spravedlnosti z hlediska její typologie v kontextu s deskripcí, která přechází v preskripci a následnou komparaci známých teorií.

Autor se seznámil s velmi rozsáhlým množstvím literatury a studií, které mu posloužily jako podklady pro sepsání vlastního textu. Sympatické je také to, že vybírá do úvodů některých kapitol citace klasiků, které slouží k představě o tom, co bude kapitola řešit a již v úvodu tedy přivádí čtenáře velmi nenásilnou formou k vlastnímu zamyšlení nad slovy klasiků.

Vytknout lze snad jen to, že především v úvodních a závěrečných kapitolách autor až přespříliš (dle mého názoru) v textu využívá terminologie čistě filozofické, která však lze v mnoha případech nahradit běžně používanými termíny českými, přesto plnohodnotnými a někdy i přesnějšími pro účel, který mají v textu plnit. Mnohé filozofické termíny totiž mají více významů a zejména v úvodní kapitole mohou čtenáři zkomplikovat situaci, protože není dosud dostatečně zorientován v problematice, která je teprve následně podrobněji rozebírána. Jestliže předpokládáme, že každý autor slovesného díla má zájem na tom, aby zaujal co nejširší obec čtenářů, musím konstatovat, že právě zmíněný problém by mohl tento účel nepatrně zkomplikovat, což, s ohledem na všeobecně vysokou kvalitu knihy, by bylo škoda.

* JUDr. Dana Zapletalová, Ústav práva a humanitních věd, Provozně ekonomická fakulta MZLU v Brně.